

THEOLOGIA SYSTEMATICA

Papp Zsolt*
Kézdivásárhely

A történelem beteljesedésének váradalma Reinhold Niebuhr szemléletében**

The Theological Viewpoint of Reinhold Niebuhr Regarding the Fulfilment of History. Abstract

Reinhold Niebuhr provides a specific analysis concerning the problem of history. His theological approach is based on Scripture and well as on documented historical facts. He was a prophetic voice, speaking from the past about the past but with significant relevance regarding present times. In his view all messianic expectation about the Kingdom of God will be fulfilled only at the end of history.

Keywords: fulfilment of history, Kingdom of God, Reinhold Niebuhr messianic expectation.

Hitbeli gondolkodásunkat teljesen áthatja az a logikus következtetés, hogy Isten jelen van a történelemben, és ezt – minden látszat ellenére – nem az emberi tervezés és alkotás szabadságának stratégiája irányítja, hanem elsősorban a Mindenható szuverén akarata. A történelem tehát Isten gondviselésének, áldásának és részleges ítéleteinek színtere, és ha a múltat és jelent vizsgáljuk, mindezek tapasztalati úton is igazolás nyernek. A történelem azonban tele van olyan váradalmakkal is, amelyek egy adott időszak optimizmusában születnek, s amelyek a fejlődésmérettel karöltve, időnként az abszolút beteljesedést feltételezik. Ugyanakkor – bár a Szentírás alapján kétségtelenül jogos a végváradalom – gyakran előfordul, hogy egy kor emberei erőltetett formában kapcsolják össze a történelem bűneit az abszolút ítéletvárással. Amikor a történelem irányát és értelmét kutatjuk, el kell fogadnunk azt a bibliai igazságot, hogy minden tudományos kutatásunk és ismeretünk ellenére, mi csak *tükör által homályosan látunk*.¹ Ennek következtében, bár megpróbálunk vonalat húzni a tévelygések, túlkapasok és a helyes irány között, eredményeink csak részlegesek lehetnek; ugyanis a teljes igazság a történelmi időn túli titok, s ennek részleteire egyedül a hit deríthet fényt.

Történelmi tisztánlátásunkat az a tény is nehezíti, hogy a legtöbbször képtelenek vagyunk szubjektív értékelés nélkül szemlélni az eseményeket. Ezen a ponton különb-

* Papp Zsolt (sz. 1970) doktorandusz (Debreceni Református Hittudományi Egyetem Doktori Iskolája) a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben folytatott teológiai tanulmányokat (1991–1996). Előbb a Kézdimárkosfalvi Református Egyházköztségben végzett lelkipásztori szolgálatot, 2002-től pedig a Kézdivásárhelyi Református Kollégiumban volt tanár. 2005 őszétől a New York-i Első Magyar Református Egyház választott lelkipásztoraként szolgált, 2010-től pedig ismét a Kézdivásárhelyi Református Kollégium vallástanára.

** Az előadás 2012. március 13-án hangzott el a Kolozsvári Protestáns Teológia dísztermében.

¹ Rasmussen, Larry (ed.): *Niebuhr, Reinhold: Theologian of Public Life*. Fortress Press, Minneapolis 1991, 213.

séget tehetünk a természettudományok vizsgálása és a társadalomtudományok kutatása között. Amikor egy virágot, egy geológiai képződményt vagy akár egy csillagot vizsgálunk, a kutató elme identitása, önértékelése nincs veszélyben. A társadalom, a történelem és a vallás kutatása azonban szinte lehetetlen úgy, hogy értelmünk semleges maradjon. Egyéni, nemzeti, vagy éppen vallási kötődéseink láthatatlan szálakkal csatolják énünket a különböző korok eseményeihez.² Például: a számunkra történelmileg meghatározó trianoni döntés vizsgálatánál szinte lehetetlen elvonatkoztatni a Kárpát-medence életterének mai társadalmi-gazdasági állapotától.

Reinhold Niebuhr annak tulajdonítja a szubjektív értékelés veszélyét, hogy amikor a történelem eseményeit vizsgáljuk, az érzelem kerül az események virtuális központjába, az értelem pedig kiszorul egy külső körre. A természettudományok esetében ez fordítva történik, s így az objektív megközelítésnek itt nagyobb esélye van.

Jézus a Mt 16,1–3 szerint megfeddi a farizeusokat és a szadduceusokat: noha tudnak olvasni a természet jeleiből, és a vihart is előre látják az ég alja pírjából, mégsem képesek megérteni az *idők jeleit*. E csoportosításon – *idők jelei* – Niebuhr a történelmi-társadalmi jeleket érti, szemben a természet ismeretével. Az idők jeleinek megkülönböztetése a történelem eseményeinek helyes értelmezését is jelenti. Jézus azért illeti az álnokság vádjával mindazokat, akik további *menyei jeleket* kívánnak tőle, mert ezek az előjelek már megelőzték a vád pillanatát. A messiási váradalom azt jelentette tágabb értelemben, hogy a történelem egy adott ponton elnyeri az Isten tervével azonos értelmét, és egy előre meghatározott cél és beteljesedés irányába halad. Így az emberi élet képes lesz legyőzni korábbi sikertelenségeit, bukásait és a tökéletes harmónia és béke közösségében fog virágozni.³

A farizeusok és szadduceusok tisztánlátását az homályosítja el, hogy a római elnyomás miatt szubjektíven ítélik meg konkrét történelmi helyzetüket. Ugyanakkor téves váradalmakat dédelgettek, mert reménységüknek egoista alapja volt, hogy tudniillik Izrael történelmi-politikai entitásként áll az üdvterv középpontjában, és így kiválasztott nemzetként igazították meg, és pedig ellenségeivel szemben. Ez a téveszme homályosította el mind a végváradalom igazi értelmére, mind pedig a történelem részleges beteljesülésére vonatkozó látásmódjukat.

A Szentírás egészének tükrében már tisztábban láthatjuk és tudjuk, hogy nincs olyan népi vagy nemzeti közösség, illetve csoport, amely kiérdemelné a végső kiemelést Isten részéről. Ezért Jézus messiási küldetése messze felülemelkedett a népvezéri státuszon, s a szenvedő szolga egyetemessége azt hirdeti, hogy a végső megoldást csakis Isten kegyelme hozhatja meg. Az Újszövetség Krisztusa valóban a *békeség Fejédelme*, de ugyanakkor *szenvedő szolga* is. A történelemben nincs egyetlen olyan társadalmi rend, kezdve a császárságtól a polgári demokráciáig, amelyben valami ehhez hasonlót szemlélhetnénk a hierarchia csúcán. A Jelenések könyve szerint Jézus egyszerre a bárány és oroszlán is (Jel 5,5–12). Az *idők jeleiről* alkotott téves szemlélet elsősorban nem az értelem hibája, hanem a *szív* korrupciója, amely az önigazult büszkeséget préseli a történelem folyamatába. Ezért jogos Jézus vádja a farizeusok és szadduceusok ellen. Ők ugyanis – noha teológiai, jogi és történelmi képesítéssel rendelkeznek – képtelenek morális és spirituális oldalról megfejteni „Isten Országának” előjeleit.⁴

²Niebuhr, Reinhold: *Discerning the Signs of the Times*. Charles Scribners Sons, New York 1946, 5.

³Uo. 3.

⁴Uo. 4.

Tehát: minden olyan próbálkozás mellett, amely arra irányul, hogy egy adott közösség a maga jelenében láthassa meg a történelem céljának és értelmének beteljesülését, el kell fogadnunk, hogy a beteljesedés csak a történelmi időn túl lesz valósággá. Ez azonban korántsem jelentheti azt, hogy a közösség csupa értelmetlenséget fedez fel a jelenkor részlegességében, és passzívan szemléli az eseményeket. Azok az eszkatologikus megközelítések, amelyek tagadják a történelem értelmének időszakos betöltését és csak az idők végére összpontosítanak, mellőzik a keresztyén élet mindennapi lehetőségeit, és mintegy lemondó homályba burkolják a jelent.⁵

Tagadhatatlan, hogy az egyéni keresztyén élet nagy lehetősége a bibliai értelemben vett megújulás (Jn 3,5). De meg kell vizsgálnunk azt is, hogy ez a megújulás mennyire lehetséges közösségi szinten, vagyis a kultúrák, civilizációk és társadalmi rétegek számára. Az egyén számára akkor adatik meg az új élet lehetősége, ha meghal bűneire nézve, azaz bűnös mivoltában feszítettik meg Krisztussal együtt. De vajon megvilágosíthat-e bennünket ez az út a civilizációk és kultúrák önpusztítása tekintetében? Létezik-e összefüggés a régi ideológiák romjain megszülető új társadalmi rend és az újjászületés bibliai lehetősége között?

Számunkra egyértelmű, hogy a *természet halálának* és megújulásának ciklikusságát nem terjeszthetjük ki elméletként a civilizációk és birodalmak életciklusaira. Ez utóbbiak emelkedésében, tündöklésében és megsemmisülésében nagy szerepe van annak az ajándékba kapott emberi szabadságnak, amelyet a természet elemei viszont nélkülöznek. Az emberi találékonyosság és kreativitás szabadsága kétségtelenül fontos alkotóelem egy adott történelmi időszak emelkedésének. Ugyanennek a szabadságnak a félreértelmezése és a vele való visszaélés számtalanszor előidézte az adott rend bukását. A modern történelemértelmezés nem is érti igazán ezt a hullámozást, mert a liberális szemlélet a megállíthatatlan fejlődés mellett tart ki, ahol talán van visszalépés a tévedések miatt, de nincs ítéletes megsemmisülés. Ennek ellenére ismereteink alapján is megállapíthatjuk, hogy civilizációk és kultúrák akkor a legesélyesebbek a pusztulásra, amikor – az egyénhez hasonlóan – önhittségük és gőgjük miatt nem látják az ítélet lehetőségét sorsuk felett. Ez a közös nevező még akkor is fennáll, amikor egyén és közösség nehezen mérhető ugyanazon morális mércével.

A kultúra és a civilizáció képződményei híjával vannak a közös *ethos*nak. Ezen kívül a kultúrát és a civilizációt még számos szemszögből is vizsgálhatjuk. Ezért volt lehetséges az, hogy két olyan kiváló történész, mint Spengler és Toynbee, egymástól különböző dimenziókban szemlélték a történelmet. Míg Spengler csupán négy kultúrát szemléltetett a történelem folyamatában, addig Toynbee huszonegyet számlált!⁶ A kollektív organizmusok esetében pedig az is fennáll, hogy nehezen lehet különbséget tenni a megsemmisülés és a latens továbbélés között. Példa erre a brit birodalom, amely bár szétesett a maga adminisztratív formájában, de tovább élt és virágzott az úgynevezett Commonwealth alakzatában.

A történelemben az is lehetséges, hogy megsemmisülhet egy társadalmi forma – mondjuk – politikai rendszerében, de tovább élhet keresztyén közösségként. Ami mindenképpen közös az egyéni és közösségi életformában, az a bizonytalanság és félelem. Ezeket az érzéseket mindkét szinten a gőg és a hatalmi harcok próbálják kendőzni. Megfigyelhetjük, hogy az ószövetségi próféták nagy gondot fordítottak intelmeik-

⁵ Rasmussen, Larry (ed.): *Niebuhr, Reinhold: Theologian of Public Life*, 214.

⁶ Uo. 215.

ben a nemzetekre és közösségekre. A próféciaák gyakran felfedik, hogy a nemzetek és birodalmak lehetnek ugyan hosszú életűek, de ugyanúgy végesek, mint az egyén, és megsemmisülésük is lehet elkerülhetetlen (Ez 31,14).

Az ember közösségformáló tevékenységében felerősödik az a hajlam, hogy kollektív alkotásainak, legyenek azok szellemiek vagy fizikaiak, olyan értéket és állandóságot tulajdonítson, amelyek összeférhetetlenek az emberi végelességgel. Ezeknek az alkotásoknak nagyságát és jelentőségét az alkotói-tervezői szabadság lehetősége erősíti fel, de ugyanez a szabadság időszakonként a megsemmisülésbe taszítja gyümölcsseit. Így a nemzetek és birodalmak könnyen a történelem szeszélyeinek esnek áldozatául. Ennek ellenére nemzetek és közösségek ellenállhatnak a domináns hatalomnak, és pedíg a kegyelem spirituális ajándékai által. Bizonyos korlátok között győzelmet is arathatnak lelki értelemben, és pedíg minden külső agónia ellenére. Ezek a látszólagos vereségben megszerzett győzelmek egyidőben történelmi és ugyanakkor abszolút jelentőséggel is bírnak.⁷

Történelemszemléletünk tehát nehezen tudja levetkőzni a szubjektív megközelítés veszélyét. Amint láttuk, az ószövetségi messiásvárás politikai-katonai szemléletté torzult Jézus korában, és ezt nagyban meghatározta az átélt idők nyomása és szenvedése. Augustinus *a civitas terrena* esetében nem látja meg az erényeket, csak a halálba sodró bűnöket. Amikor megpróbáljuk felülről szemlélni a történelem eseményeit, el kell ismernünk, hogy a kollektív próbálkozások nagy hányada, legyenek azok akár birodalmiak is, erényeket is felfednek, és nem csupán csak gyarlóságokat. A hatalmi törekvések ténylegesen magukban hordozzák a megsemmisülés esélyét is, de egy-egy földi értelemben vett magasztos elképzelésben ott rejlenek az építő, kreatív lehetőségek is. Niebuhr úgy látta, hogy Augustinus abban követett el hibát, hogy analógiáit a Római Birodalom dekadens időszakából merítette és nem számolt például a *Pax Romana* alkotó eredményeivel.⁸ Azonban egy-egy hatalmi törekvés pozitív hozadékai elsősorban Isten kegyelmének tulajdoníthatók.

Saját korát szemlélve, Niebuhr azt állapítja meg, hogy bár a kapitalista oligarchiák egyenlőtlen hatalomhoz jutottak a polgári társadalman belül, ezt úgy gyakorolták, hogy az osztálytársadalom is részesült a fejlődésből. Ennek a fejlődésnek az alapja természetesen nem a tudomány érdek nélküli szeretete volt, hanem a profit; viszont a technikai fejlődés eredményei bizonyos értelemben a társadalom egészére is pozitívan hatottak. Az emberi stratégián túl tehát ott működik a kegyelem. A Szentírás tükrében szemlélve, az emberiség történelmében – még az ítéletes összeomlás ellenére is – nyomon követhető a *felülről való* megtervezettség és a megújulás lehetősége.⁹

Niebuhr, minden teológiai objektivitása mellett, birodalmi összefüggésekben szemlélte a történelem földi vetületeit. Összehasonlításuképpen lássunk egy olyan szemléletet is, amelyet a hit mellett a Kárpát-medence zilált történelme is alakított. Vályi Nagy Ervin a történelem lehetőségeivel kapcsolatban teszi fel a következő kérdést: van-e összefüggés az üdvtörténet és a világtörténelem között? Ha meg tudjuk állapítani, hogy a história mely erőit tekinthetjük *szolgáló lelkeknek* (Zsid 1,14), akkor lehetségessé válik, hogy politikai döntéseink az üdvtörténet szempontjából is jelentőséget nyerjenek. A Kijelentés természetesen eszközként kezeli a világtörténelmet és aláveti azt az üdvtörténetnek és a végső beteljesedésnek.

⁷ Rasmussen, Larry (ed.): *Niebuhr, Reinhold: Theologian of Public Life*, 217.

⁸ Uo. 219.

⁹ Uo. 221.

„A magát Krisztusban kijelentő Isten a történelem Ura, az Ő uralma alatt működnek a lázadó, ördögi történelmi erők is. Az állam és az egész társadalmi nyilvánosság, sőt az univerzum mögött is olyan kétarcú hatalmasságok állnak, akik – noha Krisztus már legyőzte őket, apokaliptikus fenevadakká válhatnak.”¹⁰

Vályi Nagy Ervin itt hangsúlyozza azt, hogy Krisztus hatalma alá vettek, és azt is, hogy még működnek. Továbbá azt is megállapítja, hogy Isten felénk fordulása megtörténik a világtörténelem eseményein keresztül is, de nem önálló, elhatárolható történelemben, hanem rejtett módon – a Kijelentésre vonatkoztatva. Tehát kettős jellege van annak, amit az események sorozatában élünk át, és igen nehéz megszerezni a történelem Isten akaratával való azonosulásának kritériumait.¹¹ Ennek ellenére nem kell szégyellnünk homályos látásunkat (1Kor 13,12), mert életünk korlátok és részlegességek között keresi a végső beteljesedést. A történelmi események között még a homályosan látó hit is felismerhet olyan üdvtörténeti összefüggéseket, amelyek Isten kegyelmes hozzánkfordulását szemléltetik az idők folyamán. Ezeket támogatnunk kell erőnk függvényében. Természetesen nem jelenthetjük ki teljes biztonsággal, hogy a demokrácia lenne a Biblia ajánlott államformája. Bizonyos esetekben erőltetett analógiákat keresünk a keresztyénség és a demokratikus államforma között. Érvényesülhet a demokráciában is olyan elnyomó erő, amely ördögibb és kifinomultabb bármely korábbi rendszer zsarnokságánál, és a keresztyén hit rejtett támadás alá kerülhet benne, és pedig mindenféle emberjogi szólam ellenére. Azt azonban, hogy a világtörténelem mely eseményei tekinthetők az üdvterv részének, nem tudjuk teljességében megállapítani korlátaink miatt. A hit azonban mindig megengedi, hogy alázattal értékeljük át tévedéseinket. A történelmi csapdák közé sorolható a béke feltétel nélküli megőrzésének humánus kényszere. Bár a keresztyén ember célja egyértelműen a békesség megőrzése, az izolált és abszolutizált béke gonosz bálvány is lehet, olyan, mint amilyen a meszelt sír, amely kívülről tetszetős, de a belseje rothadással és undoksággal van tele (Mt 23,27). Az ilyen béke hazug és jogtipró, az ember megaláztatásának lehetősége.¹²

A következtetések levonása után megállapíthatjuk, hogy a história folyamatában egyetlen hangsúlyozott keresztyén célkitűzésünk lehet: Isten országának és az evangéliumnak hirdetése. Az egyház szociális aggodalma sosem választható el a missziói törekvésektől. Az egyház politikai üzenete az államhatalom időlegességének megvilágítása lehet Isten örökkévalóságával szemben.

„Ez a magatartás kritikus elhatárolódást jelent, balra az anarchiával, jobbra a totalitarizmussal szemben, ugyanakkor pedig pozitív elkötelezettséget a saját határain belül maradó állami rend ügyei iránt.”¹³

Maradéktalanul tehát nem kötelezhetjük el magunkat egyetlen államrend mellett sem, és Pál intelme minden politikai rajongás veszélyét el kell hogy hártsa elménkből: *ne szabjátok magatokat e jelenvaló világhoz* (Róm 12,2). Ehelyett *az Istennek képmására formáltassatok* (Róm 8,29)!

¹⁰ Vályi Nagy Ervin: *Minden Idők Peremén*. Válogatott írások. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Basel/Budapest 1993, 48.

¹¹ Vályi Nagy Ervin: *Minden Idők Peremén*, 50.

¹² Uo. 52. Vö. Barth, Karl: *Eine Schweizer Stimme: 1938–45*. Zollikon, Zürich 1945, 133.

¹³ Vályi Nagy Ervin: *i. m.* 55.

Miután megpróbáltuk megtalálni a keresztyén ember megfelelő viszonyulását a világtörténelem kérdéseire, nézzük meg az összefüggéseket a történelmi változások, tragédiák vagy emelkedések és Isten igazságszolgáltatása között. Amikor hitünk egy bizonyos lépcsőfokára jutunk és összeállítunk magunknak egy morális rendszert, abba a hibába eshetünk, hogy egyszerű és kézenfekvő megfeleléseket keresünk, például, a történelmi csapások, az emberi gonoszság és Isten ítélete között. Hiba azonban leveletünk az Isten igazságosságának teljességét az emberi igazságszolgáltatás részleges minőségéből. Bármennyire sokkoló is számunkra, mégis közvetlen és törvényszerű összefüggés a történelem színterén a *jó* megjutalmazásának és a *gonosz* megbüntetésének.¹⁴ Ezen a ponton csap össze elvi síkon az evangélium szava az ösztönszerű vallásssággal. Nagy tévedéseink közé tartozik az, amikor arra kérjük Istent, hogy egy speciális biztonságot nyújtson számunkra mások biztonságának kárára, és pedig azért, mert a legtöbbször a szubjektív megállapítás eredménye az, hogy melyik fél áll az igazság oldalán. Ugyanígy hiba közvetlen összefüggéseket keresnünk az erények és a történelem iránya között.

Ezzel a kérdéskörrel kapcsolatban az Amerikai Egyesült Államok gazdasági fejlődése termelt ki néhány teológiai tévedést. A New England tartománybeli puritánok, például, teljességében bizonyosak voltak abban, hogy minden eső és szárazság erényekkel és hibákkal van összefüggésben, Isten pedig felemeli őket jóságukért és megbünteti esetleges gonoszságukat. A speciális gondviselésbe vetett meggyőződésük azonban téves volt, mert egy olyan természeti kincsekkel és terjeszkedési lehetőségekkel megáldott terület, mint amilyen az új kontinens, messzemenően több pozitív történetet tartogatott vallásos közösségük számára, mint nehézséget. Ilyen megközelítésben az Isten által biztosított előnyök túlnőtték az Úr számonkérését és haragját. Ebben a felfogásban gyökerezik az amerikai nép hangsúlyozott önigazultsága is.¹⁵

Isten szeretete azonban nem az alulról felfele épített gondolkodási képlet alapján működik. Ezt tapasztalja meg az Úr hűséges szolgája, Jób is, akinek imádságos és igaz élete ellenére is át kell élnie a szenvedés próbáit. Ráébred arra, hogy Isten nem az egyszerű igazságszolgáltatás Istene. Természetesen nem mondhatjuk, hogy Isten passzívan viseltetik az emberi jó cselekedetek irányában, és nem törődik a gonoszsággal. A történelemben van jutalma a jónak és van büntetése a gyarlóságnak, ez azonban nem kiszámítható és korántsem abszolút érvényű. Mert ugyanaz a törvény, amely elítéli a törvénszegőket, keresztre küldi a Megváltót is. Három kereszt van, kettő azok számára, akik még a morális közepszerűséget sem érik el, és ugyanolyan kereszt van félretéve az erkölcsi tökéletesség számára. Niebuhr itt kiemeli Martin Buber gondolatát, aki a *nácizmus* tetőfokán is érezte, hogy Isten megbünteti ezt a gonoszságot. Azonban a történelem időrendjében következő *hidegháború* – Niebuhr szerint – legalább ennyi gonoszságot rejtegetett a maga nukleáris fenyegetésével, s így emberi oldalról elég nehéz megállapítani, hogy ki is áll a történelem pillanatnyi gonoszsága mögött és kit kellene Istennek megbüntetnie.¹⁶

Egészséges keresztyén hittel kell elfogadnunk az idők próbáit, de kell éreznünk, hogy – minden történelmi ellentmondás és tragédia dacára – a szerető Isten szíven nyugszik életünk, akinek a szeretete nem mérhető földiekkel. Ebből a szeretetből,

¹⁴ McAfee, Brown Robert (ed.): *The Essential Reinhold Niebuhr*. Yale Univ. Press, New Haven and London 1986, 34.

¹⁵ Uo. 36.

¹⁶ Uo. 37.

amely átível a jó és gonosz fogalmán, mindenki részesedik a kegyelem által. Jézus protestálása igazán figyelemre méltó a speciális gondviselés és rögtöni igazságszolgáltatás kérdésében. Amikor tanítványai arról kérdezik Jézust a vakon született ember meggyógyításának történetében: *Mester ki vétkezett, ez az ember, vagy szülei, hogy ő vakon született?* (Jn 9,3), Jézus azt válaszolja, hogy sem ő, sem szülei nem vétkeztek, hanem Isten munkája lesz nyilvánvalóvá őbenne. Így lesz a vakság számunkra szinte felfoghatatlan módon az Isten kegyelmének forrása, tudniillik egy előrelátó mennyei megtervezésben. Ezért óvja Jézus hallgatóságát a Lk 13,4-ben, nehogy bűnösebbnek tartsák embertársaiknál azokat, akik odavesztek a Siloám tornyának megsemmisülése pillanatában. Jézus leleplezően mondja, hogy nem voltak rosszabbak Jeruzsálem többi lakójánál. Ezért ne tartsuk soha másoknál vétkesebbeknek azokat, akik természeti katasztrófák áldozatai lettek.

Megértési korlátaink miatt gondunk van a történelemmel, mert ebben várjuk a teljes igazságszolgáltatást, de ehelyett csak részleges beteljesedést kapunk. Isten végső igazságszolgáltatása a történelem korlátain túl fog teljessé válni. Ezért nekünk alázattal el kell fogadnunk az átélt idők részlegességét és a Róm 8,38–39-cel együtt kell vallanunk: *Mert meg vagyok győződve, hogy sem halál, sem élet, sem angyalok, sem fejedelemségek, sem hatalmasságok, sem jelenvalók, sem következők, sem magasság, sem mélység, sem semmi más teremtmény sem szakaszthat el minket az Istennek szerelmétől, mely vagyon a mi Urunk Jézus Krisztusban.*

Niebuhr az amerikai történelem egyik nagy iróniájának tartja azt a vallásos tévhitet, amely mennyei kedvezményezettséget vél felfedezni a végtelennek tűnő kontinentális lehetőségekben, és a kegyelem adta gazdasági, politikai terjeszkedésre úgy tekint, mint ami egy új kiválasztottság igazolása. Érdekes párhuzamot talál a New England tartományt meghatározó sajátos kálvinizmus és a virginiai deizmus végközvetkezettései között. Minden elvi különbözőség ellenére, mindkét szellemi-vallásos irányzat kimondta, hogy az amerikai sors népük erényeinek mennyei megjutalmazása eredményeképpen jött létre. Bár a kálvinizmus általában pesszimista módon szemléli a földi lehetőségeket, ezen a ponton engedett, és miután társult a *Jefferson* elméletével, kikiáltotta, hogy az *Új világ* népe Isten által elválasztott közösség, amelynek az a feladata, hogy egy új kezdetet építsen az emberiség korrump világában.¹⁷ Vallásos vonalon egy új egyház megalapítását várták ebben a beteljesedésben, politikai irányból pedig a várakozás a társadalom teljes megújulására tekintett.

Niebuhr felhívja a figyelmet arra, hogy igazából nem létezik tökéletes társadalom, csak olyan propaganda, amely képes ezt az illúziót elhinteni. Az Egyesült Államok előbb említett öndefiníciója szerint az új választott nép és terület szerepében tetszelgett a világ számára. Ezt az elméletet természetesen egyaránt hizlalták a kiváltságos területméretek, az altalajkincsek kifogyhatatlannak tűnő gazdagsága, illetve a gyors technológiai és ipari fejlődés. Mind a New England-i kálvinizmus, mind pedig a Virginiából sarjadó deizmus közös metszéspontot találtak abban a meghatározásban és hitben, mely szerint az amerikai földrész Istennek „Új Amerikai Izráelje”.¹⁸ A felvilágosodástól kölcsönvett gondolat, mely szerint az ember, ha tiszta a világi törvények előtt, akkor ártatlan, és vég nélkül tökéletesítheti életét, téveszméket szült a gazdaságilag szédületesen fejlődő kontinensen. Az ezzel együtt járó túlzott szabadsághittel szemben találóan jegyzi meg John Cotton:

¹⁷ Niebuhr, Reinhold: *The Irony of American History*. The University of Chicago Press, Chicago 1992, 24.

¹⁸ Uo.

„Az egész világ ne adjon a halandó embernek nagyobb hatalmat, mint amennyi jár neki [...], ha pedig szabadságot kap nagy dolgok szólására, nagy blaszfémiákat fog szólni.”¹⁹

A vallásos vonalon is megerősített tévhit abban csúcsonodott ki, hogy a New England-iak tisztábbaknak hitték az itt kialakult egyházakat annál, amit a keresztyénség valaha is létrehozott. Nem volt ritka az a meggyőződés sem, hogy Isten azon a helyen új mennyet és földet teremtett. Bár a törekvés és az elhatározás dicséretes volt, tudniillik az új kezdet alapjait letenni egy korrupt világban, a történelem bebizonyította, hogy nincs olyan földi építkezés, amely végső soron mentes lenne a hatalomvágytól és önzéstől, bármennyire demokratikusnak is címezné önmagát.

Niebuhr teológiai mélyrelátással és kritikával szemlélte az amerikaiak szabadságvágyát, mert úgy ítélte, hogy a kiemelt szabadságeszme is bálványimádássá torzulhat. A demokráciát pedig nagyon élesen a *náci hit* kevésbé szeszélyes formájának tekintette. Azt is helyesen látta, hogy a vallás és a politika keveredése inkább zavart okoz, semmint tisztánlátást.²⁰ Az evangéliumi konzervativizmus politikai életre gyakorolt hatása, noha ennek pozitív megvalósításai is voltak, azt a tévhitet eredményezte, hogy a földi viszonyok között egyfajta területi *Isten országa* valósítható meg emberi döntésekkel.

Hogyha a történelem és benne a magunk helyzetének megértésére támasztunk igényeket, akkor hitbeli alázatra van szükségünk. Ez az alázatos hozzáállás lehet végső forrása az összemberi vállalkozás igazabb megértésének.²¹ Ez óv meg minket az önigazultság tévhitétől, és ez ment meg bennünket attól a teológiai-történelmi tévedéstől, amely olyan Messiás eljövetelét várja, aki megment földi ellenfeinktől, illetve olyan módon járul hozzá a történelem beteljesedéséhez, hogy ezáltal nekünk kedvez ellenségeinkkel szemben. Így kerülhetjük el azokat a téveszméket, amelyek az angolszász, amerikai, orosz vagy éppen európai évszázadról beszélnek.

A polgári liberalizmus, de az utópisztikus marxizmus is ehhez hasonló tévedésekkel küzdött a történelem beteljesedését illetően, mint amilyenekkel Krisztusnak is szembe kellett néznie a maga korában. A különbség főként abban állt, hogy ezek az ideológiák nem egy nép, hanem egy társadalmi osztály, réteg erényeiben vélték felfedezni a történelem beteljesedését. Az alázat hiánya azonban sohasem a végső igazságszolgáltatást helyezte előtérbe, hanem az igazságtalanság és elnyomás újabb rejtett és nyílt formáit folytatta a történelem során.

Ezeknek a tévedéseknek kell tudatosítaniuk bennünk, hogy a történelem rejtélyét nem ideológiák által oldjuk meg, ugyanis ennek megoldása egyedül a mennyei kegyelemben rejlik. A kegyelem pedig azokhoz kerül közel, akik meglátják és elismerik, hogy a történelem drámájában minden nemzet, osztály és kultúra szubjektív ideológiákat gyárt, és hajlamos arra, hogy önmagában fedezze fel a végső megoldást. Az a bölcsesség, amely rávilágít mindezekre, nem annyira az értelem hozadéka, mint inkább az alázatos imádkozás gyümölcse. A hit, amelynek segítségével megérthetjük a lét értelmét és a beteljesedés lehetőségét, nem annak következménye, hogy mélyrehatóan elemezzük az idők jeleit. A hit a kegyelem ajándéka. Tehát arra van szükségünk, hogy ne csak az értelem felületességén kerekedjünk felül, hanem elsősorban a szív gögijén!²²

¹⁹ Niebuhr, Reinhold: *The Irony of American History*. 22.

²⁰ Uo. xxi

²¹ Uo. 19.

²² Uo. 20.

Felhasznált irodalom

Barth, Karl: *Eine Schweizer Stimme: 1938–45*. Zollikon, Zürich 1945.

McAfee, Brown Robert (ed.): *The Essential Reinhold Niebuhr*. Yale Univ. Press, New Haven and London 1986, 34.

Niebuhr, Reinhold: *Discerning the Signs of the Times*. Charles Scribners Sons, New York 1946, 5.

Niebuhr, Reinhold: *The Irony of American History*. The University of Chicago Press, Chicago 1992.

Rasmussen, Larry (ed.): *Niebuhr, Reinhold: Theologian of Public Life*. Fortress Press, Minneapolis 1991, 213.

Vályi Nagy Ervin: *Minden Idők Peremén*. Válogatott írások. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Basel/Budapest 1993, 48.